

מסמך המלצות בנושא חשיבותם של מנגנוני הסיוע לישראלים יוצאי ברית המועצות לשעבר החיים בישראל בזמן מלחמת רוסיה-אוקראינה

ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין¹ וד"ר רות תלמי-כהן²

המכון להגירה ושילוב חברתי

hagira@ruppin.ac.il

8 במרץ 2022

¹ ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין היא חברת סגל בכיר וחוקרת בכירה במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. מחקריה עוסקים באי-שוויון והגירה במגוון תחומים: בחינוך, בשוק העבודה בבריאות ועוד. היא פרסמה מעל 30 מאמרים בכתבי העת המובילים בתחום. ד"ר צ'אצ'אשווילי-בולוטין הקימה וניהלה במשך חמש שנים (2011-2015) את המחלקה למידע, מחקר והערכה במנהל החינוך בעיריית אשדוד. בשנת 2015 הייתה חברת הוועדה המקצועית של משרד החינוך בתחום קליטת תלמידים עולים. מזה כשלושה עשורים היא מעורבת בייעוץ למקבלי החלטות בכירים בתחום החינוך בישראל. משנת 2021 משמשת ד"ר צ'אצ'אשווילי-בולוטין כעורכת משנה בכתב העת "הגירה". svetach@ruppin.ac.il.

² ד"ר רות תלמי-כהן היא חברת סגל וחוקרת בכירה במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. ד"ר תלמי-כהן, אנתרופולוגית יישומית, חוקרת הגירה, עוסקת בהיבטים אנתרופולוגיים של עלייה וקליטה, פליטות וגיוון תרבותי. בעשרים השנים האחרונות ד"ר תלמי-כהן מעורבת בייעוץ, בליווי תוכניות, תכנון מדיניות ובמחקרים העוסקים בקליטת עולים, בעיקר מאתיופיה ומבקשי מקלט מיבשת אפריקה. ספרה "ממתיונים בדרכם - המסע של זרע ביתא ישראל", שפורסם בשנת 2020 זכה בפרס גולדברג. ravitt@ruppin.ac.il

הקדמה

מלחמת רוסיה-אוקראינה החלה באופן רשמי בתאריך 24.2.22. עד לרגע כתיבת שורות אלו (8.3.22) נמלטו כ-1.3 מיליון פליטים³ מאוקראינה, והעולם עוקב בדריכות אחר המלחמה העקובה מדם, ומנסה להתמודד איתה.

הסיוע החשוב שאותו מעניקים מדינת ישראל, ארגוני הסיוע הישראליים ואזרחי המדינה מיועד ברובו לפליטים ולמי שמצויים באזורי הלחימה. עם זאת, כמעט שלא קיימת תמיכה לישראלים מברית המועצות לשעבר (להלן: בריה"מ לשעבר) הנמצאים בישראל, חוויים את המלחמה, וחשים את שאון התותחים, גם אם מרחוק. **מטרת מסמך זה היא להאיר את המורכבות הקיימת אצל מרבית העולים מבריה"מ לשעבר בעקבות המלחמה, כדי ליצור מנגנוני סיוע ייעודיים עבורם.** עם זאת, יש להדגיש כי מסמך זה מתמקד במענה הראשוני הרלוונטי לעת הזו (כ-10 ימים לאחר תחילת המלחמה) ואינו מתיימר להתייחס לכל תחומי החיים ולמענים ארוכי טווח.

בישראל נמצאות מספר קבוצות גדולות של עולים, של מהגרי עבודה ושל מבקשי מקלט אשר הגיעו ממדינות פוסט-סובייטיות⁴. מסמך זה מבקש לשפוך אור על קבוצות העולים מבריה"מ לשעבר, המהוות כיום כ-12% מהאוכלוסייה היהודית בישראל^{5,6}.

תובנות מרכזיות

- **עולים רבים מבריה"מ לשעבר הינם מהגרים טראנס-לאומיים**, אשר שומרים על קשר שוטף בערוצים השונים עם ארץ מולדתם ועם בני עמם בתפוצות. מרבית העולים מבריה"מ לשעבר המתגוררים בישראל נמצאים בקשרי גומלין עם מדינות פוסט-סובייטיות, ואלה כוללים קשרים משפחתיים, כלכליים ותרבותיים. כמו כן, הם מקיימים קשרים שוטפים עם מהגרים דוברי רוסית במדינות אחרות, שבאים לידי ביטוי, בין היתר, בביקורים הן במולדת והן אצל חברים וקרובים המתגוררים ברחבי העולם.
- **חלק מהמשפחות של ישראלים מבריה"מ לשעבר הן משפחות מעורבות מבחינת ארצות המוצא, וכוללות בני משפחה שמוצאם ממדינות פוסט סובייטיות שונות.** לדוגמה, משפחה שבה אימא ילידת רוסיה ואבא יליד אוקראינה. נוסף על כך קיימת

³ לפי נתוני UNHCR הנכונים עד ל-6 במרץ:

<https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine/location?secret=unhcrrestricted>

⁴ ברית המועצות לשעבר הוקמה בשנת 1922 וכללה בתוכה 16 רפובליקות. ב-1991 התחוללה התמוטטות המשטר הקומוניסטי, שהביאה להתפרקות ברית המועצות למספר מדינות עצמאיות, כולן בעלות כלכלה קפיטליסטית ורובן בעלות משטר המוצהר כדמוקרטי או כדמוקרטי למחצה. מרבית העולים שעלו לישראל עזבו את ברית המועצות לשעבר אך כיום מדינות אלו מוגדרות כפוסט-סובייטיות.

⁵ מתוך **נתוני הלמ"ס שנתון סטטיסטי לישראל 2021**.

Amit, K., & Chachashvili-Bolotin, S. (2018). Satisfied with less? Mismatch between subjective and objective position of immigrants and native-born men and women in the labor market. *Frontiers in Sociology*, 3, 33.

⁶ יש לזכור כי בישראל מתגוררות משפחות ערביות רבות אשר ילידיהם סטודנטים באוקראינה. במסמך זה לא קיימת התייחסות לאוכלוסייה זו.

הטרוגניות מבחינת עמדות פוליטיות שונות גם בהקשר המלחמה, כפי שקיימת בכלל החברה, ללא קשר לארץ המוצא.

- לחלקם קרובי משפחה ממעגל ראשון הממשיכים להתגורר במדינות פוסט סובייטיות שונות כגון, רוסיה, אוקראינה ועוד.
- חלק מהישראלים מבריה"מ לשעבר הם בעלי זהות טראנס לאומית, זהות מורכבת השוזרת את הזהויות השונות יחדיו.⁷
- המלחמה מדגישה את המורכבות, ומעצימה את ההבדלים ואת המתחים בתוך המשפחה ומחוצה לה. היא נוכחת בעוצמה גם בקרב האנשים הנמצאים בישראל. מרבית הישראלים יוצאי בריה"מ לשעבר הנמצאים בישראל, מתמודדים במישרין או בעקיפין עם ההשלכות של מלחמת רוסיה-אוקראינה.

חשוב לזכור כי זוהי קבוצה גדולה והטרוגנית מבחינת דעות ועמדות. בשל היקפה הגדול של אוכלוסיית יוצאי בריה"מ לשעבר בישראל, קיימות השלכות ניכרות של המלחמה עליה בפרט ועל תושבי ישראל בכלל.

נייר העמדה הנוכחי מבוסס על תפיסת הכשירות התרבותית, שלפיה יש ליצור מודעות ולהגביר ידע ומיומנות בקרב אנשי מקצוע ואנשי ארגונים, וזאת במטרה להיטיב את השירותים הניתנים לאנשים מתרבויות שונות.⁸

בעת הנוכחית של המלחמה, נדרשות הבנה ומודעות למצבם של ישראלים מבריה"מ לשעבר, ובעקבותיהן נחוצה היערכות מקיפה שתיתן מענים הולמים. מדובר על מענים הניתנים בשעת חירום וכוללים עזרה להתמודדות רגשית, יכולת הידברות ופתיחות אשר יחזקו את האנשים החווים את המלחמה מרחוק אך חשים אותה עמוק בליבם.

במסמך זה אנו מציגות את החשיבות שביצירת מרחבי שיח ופעולה יזומה בקרב ישראלים מבריה"מ לשעבר הנמצאים בישראל הזקוקים למענה מידי ומיטבי למצוקותיהם ההולכות וגוברות עם המשך המלחמה. אוכלוסיות אלו נתפסות במרבית המקרים כ"שקופות" במציאות המלחמה. אנו מאמינות שמענה רגיש, זמין ומידי יחזק את החוסן החברתי במדינת ישראל, ויבוא לידי ביטוי בעתיד.

⁷ Prashizky, A., & Remennick, L. (2018). Celebrating memory and belonging: Young Russian Israelis claim their unique place in Tel-Aviv's urban space. *Journal of Contemporary Ethnography*, 47(3), 336-366.

Remennick, L., & Prashizky, A. (2019). Generation 1.5 of Russian Israelis: integrated but distinct. *Journal of Modern Jewish Studies*, 18(3), 263-281.

⁸ דיון, נ' ובידרמן, א' (2014). כשירות תרבותית בשירותי בריאות. חקיקה ומדיניות בארה"ב, אוסטרליה, אנגליה וישראל - מבט משווה. *קידום בריאות בישראל*, 5, 35-4.

תלמי כהן, ר' (2019). אתרופולוגיה יישומית במציאות של הגירה (עליה) וקליטה, *מגמות* נד (1), 61-86.

אנו פונות לגורמים הפועלים בישראל בתחום הקהילה, הרווחה, החינוך והבריאות, לגורמי ממשלה, לרשויות המקומיות וכן לארגונים חברתיים להקל ולסייע כפי שיפורט בהמשך.

קריאה לפעולה

להלן התייחסות לשלוש קבוצות מרכזיות, שחייבות לקבל מענה מתאים מידי נוכח המלחמה בין רוסיה לאוקראינה.

בני הגיל השלישי והרביעי – ילידי בריה"מ לשעבר בני 65 ומעלה המהווים רבע מאוכלוסיית העולים שעלו מאז 1990 מבריה"מ לשעבר⁹, במיוחד אלה אשר עלו מאזורי המלחמה הנוכחית, ומי שחיו את רוב חייהם הבוגרים בבריה"מ לשעבר. כידוע, כמעט כל בני ה-77 ומעלה חוו את מלחמת העולם השנייה על בשרם, וילדותם של מי שנולדו לאחר 1945 הייתה בצילה הגדול והכבד של מלחמת העולם השנייה. עבורם מלחמת רוסיה-אוקראינה אינה מתחוללת רק במדינה בה נולדו אלא **במולדתם** – המדינה בה גדלו, התעצבו ובגרו. המדינה המהווה את "תבנית נוף מולדתם". חלקם, במיוחד בעת המלחמה, צופים לרוב בערוצי תקשורת ואינטרנט רוסיים, אוקראינים ואחרים, ואינם ניזונים רק מהתקשורת הישראלית. לרבים מהם יש קרובי משפחה ומכרים קרובים הנמצאים במלחמה. חלק מהמשפחות מפוצלות הן ברמה הגיאוגרפית והן בעמדות הפוליטיות. מבוגרים רבים חשים חוסר אונים טוטלי באשר ליכולותיהם להעניק עזרה לקרוביהם הנמצאים שם והם מוצפים בדאגה לעתיד קרוביהם. כדי לנסות ולהקל על אוכלוסייה זו מוצע:

- בשלב הראשון - ליצור קשר טלפוני או ליזום ביקורי בית של אנשי מקצוע לצורך בירור המצב.
- בשלב השני - לפעול למתן מענה לצרכים שהועלו (כגון: עריכת מפגשים חברתיים, מתן סיוע רגשי וכו').

גורמים רלוונטיים: המשרד לשוויון חברתי, משרד הקליטה, הסוכנות היהודית, הג'וינט, רשויות מקומיות, והקרן לידידות בשילוב ארגוני מתנדבים המסייעים לאוכלוסייה הבוגרת.

⁹ בשנה 2019 בני 65+ מהווים כ-12% מכלל האוכלוסייה בישראל. בקרב העולים מבריה"מ לשעבר שעלו החל משנת 1990 כ-24% (198.8 אלף) הם מעל גיל 65+. (ברוקדייל, 2021)

חיילים ומפקדים בשרות סדיר ובשירות קבע – בני דור ראשון, דור אחד וחצי ודור שני של ילדי עולים שעלו ממדינות בריה"מ לשעבר. ישנם חיילים שהוריהם, בני משפחותיהם וחבריהם נמצאים באזורי המלחמה. נוסף עליהם ישנם חיילים אשר משפחתם בישראל אך חווים בחוזקה את חוויית המלחמה.

בתקופה זו עלול להיווצר בין החיילים פילוג המושפע באופן ישיר מהעמדות השונות ביחס למלחמת רוסיה-אוקראינה. כמו כן, עצם היותם חיילים באשר הם, מאלצת אותם להתמודד עם סוגיות ושאלות מוסריות. נדרשת כאן תשומת לב מיוחדת, גם בשל גילם הצעיר וזהותם המתעצבת של החיילים.

מוצע בהתאם:

- בשלב הראשון – יש להעלות את המודעות של סגלי הפיקוד למכלול ההשלכות האפשרי של מלחמת רוסיה-אוקראינה על חיילים ומפקדים בישראל. יש לשים דגש על המערך הלוחם, אך יתכן שתידרש הרחבה ליחידות נוספות.
- בשלב השני – יש לתת במה ולעודד שיח בקרב כלל החיילים והמפקדים בצה"ל בנושא המלחמה והסוגיות המוסריות העולות בזמן הלחימה. כאמור, למלחמה באירופה עלולות להיות השלכות כבדות משקל על תושבי ישראל בכלל ועל יוצאי בריה"מ לשעבר בפרט, ולכן יש חשיבות לביטוי התחושות הקיימות אצל החיילים והמפקדים.

גורמים רלוונטיים: משרד הביטחון וצה"ל.

מערכת החינוך – מדובר בעובדים המועסקים במערכת החינוך, בתלמידים הלומדים במערכות אלו ובהוריהם. מערכת החינוך הינה פסיפס של כלל החברה הישראלית, והיא מתאפיינת בשילוב של העובדים (כולל מפקחות/מנהלות/מורים/גננות/סייעות/שומרים/מנקות) לצד התלמידים והוריהם. במערכת המורכבת הזו נדרשת התייחסות מיידית ומיטבית לצורך מניעת שסעים חברתיים. בדומה לקבוצות המזכרות לעיל, גם חלקם של הנמנים עם קבוצה זו חווים בחוזקה את אימת המלחמה, ומכאן המתח, החרדה והדאגה המציפים אותם.

מוצע בהתאם:

- בשלב הראשון - יש להעלות את המודעות של צוותי החינוך לקיומה של מצוקה בקרב חלק מהתלמידים וסגלי החינוך נוכח אימת המלחמה; יש לפתח מערכי שיעור בנושא ולעודד שיח בכיתה ובבית הספר; יש לתת לגיטימציה לשיח על אודות המלחמה בין רוסיה ואוקראינה ולהכיר במורכבות החוויית ובהטרורוגניות הדעות הקיימת.
- בשלב השני - יש לשים דגש על תלמידי חטיבות הביניים והתיכונים שאצלם עלולים להיווצר פילוגים חברתיים על בסיס חילוקי דעות באשר למלחמה.

גורמים רלוונטיים: משרד החינוך ומשרד הקליטה.

מסמך זה הוא מסמך ראשוני המבקש לשפוך אור על מי שמצויים במצוקה נוכח המלחמה ואינם זוכים למענה בימים אלו. אנו מאמינות כי גיוס מיטב גורמי הקהילה - השירותים החברתיים, החינוך והבריאות וגופי הסיוע מהמגזרים השונים כגון הציבורי והשלישי - למטרה זו עשוי לצמצם נזקים עתידיים ולהקל על תחושת המשבר הקשה הפוקדת אוכלוסיות אלו. יצירה של מרחבי שיתוף ושיח על התחושות הקשות, מתן אוזן קשבת להפגת הבדידות והחרדה, ומתן סיוע נפשי מקצועי עשויים לסייע ולתמוך באוכלוסיות אלו.

למאמרי דעה נוספים של חוקרות וחוקרי המכון להגירה:
[מלחמת רוסיה-אוקראינה וההגירה לישראל | רופין](#)

